

MAGYAROK ÉS SZLOVÁKOK

Több mint ezer év óta él együtt a magyarság északi szomszédjával, a szlovákokkal. Amikor a magyarság honfoglaló törzsei megszállták a Duna—Tisza közét, a Kárpátok lejtőin már itt találták a mai szlovákok őseit, akiknek utódai az ezer évig tartó közös államiság falbomlása után a csehekkel közös állami élet útjára léptek. Ezer év történelméből nem nehéz kihámozni azokat az emlékeket, amelyek a magyar és szlovák nemzetet a közös történelmi sors jegyében közel hozzák egymáshoz és felfedik a szájakat, amelyek a két nemzet tagjait a múltban összekötötték. E szájak — talán kevésbé észrevehetően — ma is összekötő kapcsolatot jelentenek a két nép kultúrája, gondolkodása, érzésvilága között. Volt olyan időszak, amikor ezeket az összekötő kapcsolatokat nem kellett külön hangsúlyozni, mert mindenki számára nyilvánvalóak voltak; aztán jött egy rövid ideig tartó szellemi áramlat, amely azokat a tényezőket iparkodott felfedezni, amelyek a két nemzetet a múltban elválasztották egymástól. Ma ismét mindkét részről megindult a magyar-szlovák együttélés történelmi összefüggéseinek tudományos vizsgálata. Magyar és szlovák részről egyaránt az a felismerés hatja át az egyes szaktudományok művelőit, hogy elengedhetetlen szükség van a közös múlt gyökereinek feltárására és ennek alapján egy, a mainál tárgyilagosabb szemlélet kialakítására minden olyan kérdésben, amely a két szomszédos nép egymáshoz való viszonyát érinti. A magyar-szlovák viszony történelmi perspektívája még csak kevesek számára van adva a maga őszinte valóságában. Mítosz és elfogultság homályosítja el sok ember szemét, ha a szomszédos nép kultúrájáról, történelmi szerepéről, élethez való jogáról kell véleményt mondania. Seiholsem burjánzanak olyan gondozatlan vadsággal a felelőtlen vélemények és előítéletek, mint éppen a szomszédnépekhez fűződő viszonyunk megítélésében, ahol pedig éppen a legégetőbb szükség volna a józan és helyes állásfoglalásra. Kétségtelen, hogy ezen a bajon csak a tudományos részletmunkán felépülő radikálisan új magatartás segíthet.

A helyes történelmi szemlélet megtanít arra, hogy a magyar-szlovák viszony alakulását a maga genetikusan fejlődésében és a minden-

kori európai szellemi áramlatok tükrében tekintsük. A szlovákság mai szellemiségét egy több évszázados lelki fejlődés eredményeként kell felfognunk és a fejlődés fontosabb állomásai mögött észre kell vennünk azokat az európai szellemi folyamatokat, amelyek a máai szlovák lelkiséget kiformálták. A két nép történelmi viszonyának kutatása gazdag eredménnyel jár. A magyarság és a szlovákság kulturális kapcsolatai sokkal gazdagabbak, mint amilyenek a felületes szemlélő előtt a legutóbbi időben látszanak. Igaz viszont, hogy ezeknek az összefüggéseknek jórésze még kikutatásra vár és a keleteurópai összehasonlító történetkutatás tárgyát alkotja. A keleteurópai művelődéstörténet számos vonatkozásban fogja majd kimutatni azokat a szoros kapcsolatokat, amelyek a magyar és szlovák kultúra (mind¹ a népi, mind a magaskultúra) között fennállanak, s amelyeknek tudatosítása a legbiztosabb egyengetője lehet a két nép kölcsönös megértésének. A szlovákság a múlt folyamán számtalanszor hullatta véré a közös duai hazáért. E történelmi tény mögött azonban ott kell lennie a szellemi kultúra kölcsönöségének is, ami a pusztán fizikai együttélést mély lelki kapcsolattá avatja. Ezeknek a kulturális kapcsolatoknak a kifürkészése áll tulajdonképpen a kutatás középpontjában; ez ad értelmet a száraz tényeknek.

A szlovákok őstörténete éppenúgy homályba vész, mint a magyarság legrégebbi történelme. Van valami hasonlóság abban is, hogy a mai szlovák nacionalizmus — a magyar reformkor lelkes hazafiúinak analógiájára — szívesen időzik el a honfoglalás előtti idők mitikus képzetinél és a nagymorva birodalom képénél köt ki. A mai szlovák történelmi felfogás hagyományait a nagymorva birodalomban keresi és államát a több mint ezer év előtti Nagymorávia egyenes folytatásaként fogja fel. A magyar államkeretben eltöltött éveket az új szlovák történetírás szereti epizódiként feltüntetni.

Két tényezővel kell itt számolni. Az egyik a nagymorva birodalom kultusza, a másik a szláv bittérítők (Cyrill és Metód) működéséhez fűződő elméletek. A 9. század elején bajor papok térítő tevékenységével találkozunk nemcsak Pannónia, hanem a mai Szlovákia területén is, ahol abban az időben — 830 körül — Nyitra székhellyel Pribina fejedelem uralkodott. Maga Pribina még pogány volt, felesége azonban keresztény. 833-ban Nyitrán Adalram salzburgi érsek egy keresztény templomot szentelt fel, az első keresztény templomot ezen a vidéken. Ezzel a ténnyel vik Pribina a szlovákság szemében a szlovák történelemnek Szent Istvánhoz hasonló egyéniségévé. A templomépítés tényében a szlovákság annak a bizonyítékát látja, hogy Pribina tudatosan vezette népét

a nyugati civilizáció és a keresztény kultúra útjára. Tudjuk, hogy Pribinít hamarosan elűzte Mojmir és Pribina, miután előbb Németországban felvette a keresztény hitet, Pannóniában folytatta munkáját fiával együtt a kereszténység érdekében. Nem sokkal később Rastislav és Svatopluk kitágítják a nagymorva birodalom határait, s a birodalom Svatopluk halála után szétbomlik. Rastislav életében történt meg a keleti és nyugati kereszténység összecsapása, mégpedig a nyugati kereszténység győzelmével. 863-ban Rastislav kérésére két hittérítő: Konstantin és Metód érkezett Nagymorávia területére, hogy a szlávok között a kereszténységet meggyökereztesse. A két szalonikii származású görög pap előzőleg a keleti szláv népek között fejtett ki hittérítő munkásságot, s ennek megkönnyítésére szláv nyelvű ima- és liturgikus könyveket készítent. Nyelvük a Balkán-félszigeten használatos ó-bolgár nyelv volt, amelyet ma ó-egyházi szláv nyelvnek neveznek. Konstantinos (szláv nívén Cyrill) és Metód bevezették az istentiszteletbe a szláv nyelvet és helyesírási is állítottak össze, az ú. n. glagolita helyesírást. Cyrill tanítványai később ezt a helyesírást az ú. n. cyrillikával váltották fel. A nagymorva birodalom összeomlása után a két apostol tanítványai a Balkánra húzódtak le.

Cyrrill és Metód nagymoráviai működéséről a tudomány keveset derített fel. Teljes homályban maradt az a kérdés is, hogy a két hittérítő munkássága hagyott-e valamilyen! nyomot a szlovákság lelki fejlődésében, sőt még azt sem tudjuk, hogy milyen területen működtek az apostolok. Pedig ez a kérdés régóta foglalkoztatja a tudományt. Dobrovsky óta alig van probléma, amely jobban érdekelné a szláv filológiát, mint annak az eldöntése, mikor és milyen körülmények között indultak a szlávok közé hittérítő útjukra a szláv apostolok s milyen körülményeik között folytatták munkájukat Nagymoráviában. A tudomány itt csak feltevésekkel dölgözik. így többféle feltevés forog arra vonatkozólag, hol volt Metód érseki székhelye. Egy szlovák tudós (Stanislav) legújabbban azt bizonyítgatja, hogy Morávia székbtyét Nyitrán kell keresnünk, magyar részről viszont Kniezsa István cáfolja, hogy Nyitra lett volna Nagymorávia székhelye. Nyitra kívül esetit Rastislav hatalmi körén, Svatopluké volt, akiről tudjuk, hogy nem rokonszenvezett a szláv istentisztelettel. Kniezsa szerint a szláv hittérítők egyáltalán nem működtek a mai Szlovákia területén. A Cyrill- és Metód-kukusz újkeleítű jelenség a szlovákoknál. Az egyházi életben sem találjuk e tradíció nyomait. Nemcsak míserésük, vagy officiumuk nincs a magyarországi eredetű miscönyvekben és breviáriumokban a szláv apostoloknak, két középkori kódex kivételével még a naptárakban sem fordulnak elő. A szomszédos

Morva- és Csehországban e szentek tisztelete nagyon is bensőséges volt, Kniezsa István rámutat arra, hogy bőségesen találkozunk Szent István kultuszával a szlovákoklakta területeken. Szlovák nyelvű egyházi beszédek, énekek, imádságok százai tanúskodnak amellett, hogy ez a Szent István-kultusz a szlovákok között megvolt. Hogy ez a tisztelet milyen inéiyen gyökerezett a szlovák népben, bizonyítja, hogy alóla még a protestánsok sem tudták magukat kivonni.

Azok a szlávok, akik a 11. századi magyar szállásterületeiken beül laktak, teljesen beolvadtak a magyarságba,, a többiek, köztük a szlovákok, akik északabbra, a hegyes vidékeken helyezkedtek el, etnikai jellegük teljes megőrzésével belekapcsolódtak a magyar államéletbe. Az itt talált kevés számú szlávokat a kereszténység már előbb is megérintette, bizonyítja ezt többek között a magyar nyelv szláv eredetű szavainak egy része is, amely a kereszténységgel és a keresztény társadalmi berendezkedéssel függ össze. (Ilyen pl, kereszt, püspök, pap, barát, szent, angyal, oltár, hála, könyv, apát, apáca, kanonok, alamizna, babona, pokol, malaszt szavunk). A 10. és 11. század fordulóján a szlovákok már a magyar állam tagjai, anélkül¹, hogy a továbbiak folyamán beolvadnának. Kétségtelen, hogy a honfoglaló magyarság részéről nem mutatkozott ilyen beolvasztási szándék, viszont vitán felül áll az is, hogy a honfoglaló magyarok nem képeztek olyan vékony réteget, amely egykönnyen felszívódhatott volna az itt talált népek között. Az Árpádok alatt a nemzeti-ségi kérdés nem játszott szerepet. Szent István birodalma nem a népi kizárólagosság eszméjére épült, Szent István maga mondja: gyenge az egy nyelvű és egyerkőicsű ország. A szlovákság évszázadokon át meg tudta őrizni népi individualitását, kultúráját és hagyományait. A kialakuló rendiség még nem ismeri a nemzetiségi kérdést és a nacionallista ellentéteket; 2x nacionalizmust csak a 19. század teremti meg. Az ország lakosai tekintet nélkül vérségi származásukra s anyanyelvükre, tagjai a nemzetnek, ha vállalják a hagyományt és a nemzet szellemét. Ami a nemes embereket összeköti, nem a származás, hanem az egységes szellem. A magyar nemesség különböző nyellvűekből tevődik össze és kétségtelen, hogy a szlovákságnak is fontos szerepe volt kialakulásában. A magyar főnemesség soraiban szép számmal találunk olyanokat, akik az akkori hivatalos nyelv, a latin mellett a szlovák nyelv ismeretéről tesznek bizonyosságot. Az egyházi életben a német papok mellett találunk szlovák neveket is. A nemesek latinos kultúrája mellett a hegyek zavar-talan nyugalmban úgyszólván szüzi érintetlenségben élt a szlovák nép,, mely a népi kultúra értékeit mentette át a tatár és ozmán dúlason, pa-

rasztlázadásokon napjainkig. A szlovák történészek felhívják figyelmünket a szlovák kultúrfejlődés érdekes kettősségére: a nemes-rendi kultúra mellett mindig ott szerepel a nép ismeretlen, de meglévő kultúrája is. A szlovák származású nemesség magyar és német közvetítéssel a nyugati kultúreredményekettette magáévá; az anyagi feltételeket az egyház és az állam teremtette meg.

A 14. században alapítják meg a középeurópai nagy egyetemeket (Prága 1347, Krakó 1346, Bécs 1365), a szlovák származású diákok nagy számban látogatják ezeket a külföldi főiskolákat. Mátyás király 1465-ben Pozsonyban megalapítja az Academia Istropolitanát. Tudtink a humanista műveltség néhány szlovák származású kiválóságáról, mint amilyen Rakovsky Miklós, Mosovszky Zachariás és mások. Vezető helyet foglal el köztük Johannes Sambucus, Miksa és II. Rudolf udvari orvosa, antik szerzők kiadója és kommentátora, kiváló történész, akinek munkái Bécsben, Nápolyban, Parisban, Frankfurtban jelentek meg. Erős külhatások érik a szlovákságot az ozmán veszedelem idején is. A felvidéki területek aránylag keveset szenvedtek a pusztításoktól, mert a* török beözönlés nem igen haladta meg a szlovák etnikum határait. A magyar-szlovák kapcsolatok viszont megélénkültek, mert sok magyar család menekül a Felvidékre. I. Ferdinánd a magyar mellett a cseh királyi széket is betölti. A csehek felé is megnyílik a szlovákság számára az út és a cseh nyelv a reformáció útján gyorsan teret hódít a szlovákok között.

A reformáció korától kezdve számos jelét láthatjuk a magyar-szlovák együttélésnek és az együttélés kulturális nyomainak. A szlovák protestantizmus közvetlen forrása ugyan Németország, nyelve pedig a cseh protestáns menekülők által meghonosított cseh nyelv, a szellemi tartalom azonban sokban emlékeztet a magyar reformációra. Benedikti Lőrinc 1603-ban szlovák ember léte cseh nyelvtant ír, de a 16. század históriás énekei a magyar-szlovák sorsközösségről tanúskodnak. A legrégebb szlovák világi dalok a mohácsi ütközetről, Murány váráról, Szigetvár ostromáról dalolnak, az Egerről szóló históriás éneknek pedig már a szerzőjét is ismerjük (Komodicky István). Ami a szlovák szellem ekkoriban kezdődő cseh érdeklődését illeti, a legújabb tudományos megállapítások szerint a reformáció korában jelentkező cseh hatás kizárólag nyelvi tere szorítkozott. A szlovák reformáció hitvallása mindig szigorúan a lutheri tanokhoz tartja magát és semmiféle kapcsolatot nem mutat fel a huszita tanokkal. A felvidéki városok kereskedelmi összeköttetésben állottak Németországgal, ahonnan az új tanokat magukba szív-

ták. Besztercebánya, Selmecebánya, Körmöcbánya és a szepesi városok német prédikátorokat hívtak be, de már a reformáció első éveiben akadtak szlovák papok is. A králicei biblia cseh nyelven lesz a szlovák protestánsok egyházi nyelve is. A szlovákok leghíresebb protestáns énekesgyűjteménye, Tranovsky György Cythara sanctorum-ja (1635) is cseh nyelven szólal meg. A Transciusban magyar dallamú ének is akad.

Míg a humanizmus csak vékony rétegekre szorítkozott, az ellenreformációval bekövetkező barokk sokkal mélyebb nyomokat hagyott az egész szlovák nemzet szellemi életében. A nyelvi és kulturális haladás és a magyar-szlovák kapcsolatok tudatosítása tekintetében is fontosnak mondható ez a korszak, mely Pázmány Péter fellépésével kezdődött Magyarországon. Pázmány Péternek elsőrendű jelentősége van a szlovák történelemben, nemcsak katolikus, hanem nemzeti szempontból is. A nagy magyar főpap, az ellenreformáció vezére ugyanis működésének javarészét szlovák lakosságú környezetben fejtette ki, előbb Vágsellyén, majd a tiszta szlovák lakosságú Radosnyán, ahol közeli érintkezésbe jutott a szlováksággal. A magyar származású és magyar öntudatú egyházi férfiú helyes érzéssel ismerte fel a szlovákság nyelvi szükségleteit és arra törekedett, hogy a szlovák katolikusok jogos nyelvi és kulturális szükségletei kielégítést nyerjenek. Pázmány már brünni novicius korában több szlovák jezsuita pappal kötött barátságot. Feljegyezték róla, hogy Brünnben naponta egy-egy órát szláv nyelvek tanulására fordított. 1600-ban került Vágsellyére, ahol akkor már szlovákokat is talált s ahol a kétnyelvű lakosságnak kétnyelvű istentiszteleteket tartottak. Pázmány rokonszenvvel figyelte az ébredező szlovák nemzeti érzést. Valószínűleg az ő ösztönzésére eszközölte ki Forgách Ferenc, hogy a római teológiára a magyarok mellé szlovákokat és horvátokat is vegyenek fel. Része volt Pázmánynak a szlovák irodalmi nyelv megalapozásában is. Fellépésekor a túlsúlyban levő szlovák evangélikusok cseh nyelven írtak; ennek a bohemizálódásnak a Pázmány iskoláiban nevelkedett fiatal szlovák papok adtak fordulót. Pázmány ellenreformációja a legjobb forráshoz, a szlovák népnyelvhez fordult. Elrendelte, hogy a pozsonyi jezsuita gimnáziumban a magyar és német nyelv mellett a szlovákot is tanítsák. Arról is gondoskodott, hogy a bécsi papnevelő intézetben (Pazmaneum) a szlovák teológusok is helyet kapjanak. A szlovák kultúra kibontakozása szempontjából legnevezetesebb tette az volt, hogy 1635-ben Nagyszombaton egyetemet alapított. Az egyetemnek eleinte csak filozófiai és teológiai kara volt, később, 1667-ben jogi, majd száz év múlva orvosi fakultással is bővült. Az egyetem hallgatói között ott látjuk Kö-

zépeurópa minden népének gyermekeit, természetesen nagy számban szlovákokat is. S mivel Nagyszombat környéke teljesen szlovák lakosságú, az egyetem hallgatói között éppen a szlovák elem volt állandó túlsúlyban. A nagyszombati egyetemen végzett fiatal papok hangoztatták elsőként a szlovák népnyelv fontosságát. Bár az egyetem nyelve a latin, az irodalmat egy a néphez igen közel álló nyelven adják elő. Értethető, hogy amikor később, a 18. század végén Bernolák Antal nyelvi reformjában kifejezésre jut az önálló szlovák irodalmi nyelv vágya, Bernolák reformmunkája Pázmány nagyszombati papjainak nyelvére támaszkodik. Nagyszombatból Pázmány ideális művelődési központot szervezett. Az egyetem mellett nyomda is működött, itt jelentek meg sok más között a szlovák nyelvű nyomtatványok is. Az egyetem megalapításától 1780-ig (amikor a nyomdát Budára vitték át) kerekken száz szlovák könyv jelent meg a nagyszombati királyi nyomdában. Voltak köztük hitbuzgalmi és szépirodalmi művek szép számban, tudományos munkák és nép részére írott könyvek is. Hogy Pázmány & kölcsönös nyelvi megértést megkönnyítse, munkatársaival magyar-latin-szlovák szótárt állíttatott össze.

A 17. században intenzívvé váló kultúrélelet látunk a szlovákoknál. A különböző szellemi áramlások hatására eltérő kultúrszférák alakulnak ki és a nemzeti öntudat jelentkezését is regisztrálhatjuk. Ismeretesek pl. a nagyszombati egyetem jezsuita tanárainak elméletei a szlovákok ősi eredetéről. A szlovák írók már a 16. század óta kinyilvánítják népi hovatartozásukat, Benedicti Lőrinc cseh nyelvtanában igyekszik elhárítani magáról a vádat, amiért szlovák ember létére cseh nyelvtant írt. Szemére hányja honfitársainak, hogy keveset törődnek nyelvükkel. Jákobéi Jakab eperjesi lelkész „Lacrum gentis Slavonicae“ c. munkájában (1642—45) a szlovák nép szenvedései felett kesereg, de megnyugszik a szebb jövőbe vetett hitben. Művében jelenik meg első ízben zártan a szlovák népi terület. Révai Péter „Centuriae d'e Monarcha“ c. munkájában büszkén vallja, hogy a szláv nyelv van a legjobban elterjedve valamennyi nyelv között az Adriától az Északi tengerig. Szöllösi Benedek jezsuita egy katolikus éneikeskönyvhöz írott bevezetőjében 1655-ben a nagy-morva birodalomról értekezik és a szláv apostolokat méltatja. Szentiványi Márton (1633—1705) a szlávok eredetét kutatja, Fischer-Piscatoris (1672—1720) a szlovákok nevét a slava (dicsőség) szóból származtatja. A katolikus barokk legérdekesebb irata s egyben az első szlovák apológia Ján Baltazár Magin Defensioja. Magin dubnicai plébános, művelt egyházférfi, 1728-ban adta ki ezt a művét Trencsén vármegye és a

szlovák nép védelmében. A szlovák és a magyar nép egyenjogúságát hangoztatja Bencsik Mihály nagyszombati közjogtanár „Novissima Diaeta“ c. munkájával szemben, melyben Bencsik sértő szavakkal illeti Trencsén vármegye népét és a Szvaioplukkal való kapcsolatra utal. Magin védekező iratában érveket vonultait fel a trencsényi szlovákok védelmében, idéz magyarországi és külföldi szerzőktől, szentatyáktól, klasszikusoktól. Az Apológia lényege, hogy a szlovákok nem alávetettek, hanem egyenrangú polgárai Pannóniáinak. A barokk írásmű cikornyáin átüt a sarjadó szlovák népi öntudat, de ez a népi tudat jól megfér a magyar haza és a magyar nemzet szeretatévei. Magin munkája élénk fényt vet arra a szivélyes kapcsolatra, amely a magyarnemesség és a szlovák kultúra között évszázadokig fennállott. Látjuk, hogy a nemesi-rendi kultúra keretén belül szabadon fejlődhetett a szlovák népi-nemzeti öntudat és a magyar nemesség nemhogy akadályozta volna, elleinkezölíeg: segítette ennek az öntudatnak a kifejlődését. Magin pl. munkáját Illésházy főnemesnek ajánlja, akinek szellemi körébe tartozott s ahol iienizeíi-niépi tudatának kifejlődését lehetővé tették. A magyar nemesség és a szlovákság jó kapcsolatainak van számos más irodalmi emléke is, ilyen; pl. Bél Mátyás előszava Dole^{al} csehszlovák grammatikájához, melyben a magyar nép szeretetéről szól a szláv nyelv íránt, ilyen Horcieka-Synapius Dániel nyilatkozata a magyar nemesi ifjúság szeretetéről a szláv nyelv íránt. A barokk volt az utolsó nagy szellemi áramlat, amelyben a szlovák népi öntudat jól megfért a magyar keretek között és a sorsközösség eszméjét vállalta. Nem ritkák a két-, sőt háromnyelvű barokk egyéniségek sem. Már a 17. század első felében magára hívja figyelmünket Beniczky Péter (1603—1664) alakja, aki szlovákul és magyarul egyaránt versel, akár csak Rimay János, a nagy Balassa Bálint barátja. Révay Péter a magyar szent koronáról írt könyvet, Szentiványi Márton, a nagyszombati egyetem tudós rektora a csillagászat, a fizika és a természettudományok mellett magyar és szláv történelmi kérdésekkel is foglalkozik. Ugyanígy Timon Sámuel trencsényi jezsuita magyar tárgyú történeti munkájában szlovák öntudatot árul el. A protestáns barokk (mert mint a cseheknél, a szlovákoknál is beszélhetünk külön katolikus és külön protestáns barokkról) hasonló nagyszabású képviselőit szemlélhetjük egy Bél Mátyásban vagy egy Krman Dánielben. Bél Mátyás a pozsonyi evangélikus liceum rektora, szlovák családból származik, de három nép kultúráját egyesíti magában: a magyarét, a szlovákét s a németét. Magyar-latin könyveket ad ki, feldolgozza Magyarország történelmi földrajzát, emellett lelkes híve a német kultúrának, tagja a londoni és

berlini akadémiának, III. Károly udvari történészének nevezi ki. A magyar meg a szlovák néphez egyforma rokonszenv fűzi. Szintetikus barokk egyéniség Krman Dániel zsolnai származású evangélikus püspök. „De slavorum origine“ c. munkájában kifejti, hogy szlovák származású, de híve II. Rákóczi Ferencnek. Megírja a cseh bibliai nyelv grammatikáját. 1707-ben megáldja a Zsolnán járó Rákóczi zászlaját és Rákóczi szolgálatában segítségére siet XII. Károly svéd királynak, aki Nagy Péter csapatai ellen harcol Oroszországban. A svéd seregekkel egész Poitaváig jut el. Károly leveretése miatt missziója abbamarad, végül a Habsburgok börtönében hal meg. Barokk szellem hatja át Wallaszky Pált, aki híres irodalomtörténetében magyar és szlovák írókat szerepeltet egymás mellett. Mindez azt bizonyítja, hogy a 19. századig a Felvidéken nyoma sincs olyan népi ellentéteknek, amelyeket a későbbi korok iparkodtak belemagyarázni a két nép viszonyába. A szlovák népi öntudat a barokk hatására nemcsak hogy megfért a magyar nemesi öntudattal, hanem attól mintegy ösztönzést is kapott. A szlovák nemes éppúgy hungarus volt, mint a magyar és a haza dicsőségét tartotta szem előtt. Nagyot lépett előre a szlovákság művelődése a 18. századi felvilágosodás idején. A felvilágosodás eszméit nyugatról kapták a szlovákok s ennek megfelelően a nyelv és a nemzeti művelődés ügye nyomul itt is előtérbe. A történelmi fejlődés ekkor üt első ízben rést a magyar-szlovák kapcsolatokon, hogy később, a felvilágosodásból kinövő romantika hatására ez a rés még nagyobbá váljék. Bernolák lelki habitusával még a régi világ embere, nyelvi reformja is Pázmány jezsuita papjaihoz kapcsolja. Műve azonban a jövőnek szól és Stúrék fellépését teszi lehetővé. Bernolák a nyugati szlovák nyelvjárást irodalmi nyelvvé teszi s ezzel megszilárdítja a már korábban is használt nagyszombati nyelvi úzust. Kialakul a szlovák irodalmi nyelv. Bernolákot már a felvilágosodás szelleméből kell magyaroznunk; a felvilágosodás hirdette, hogy a kulturális értékek, tehát az irodalmi nyelv is, nemcsak egy réteg tulajdonai, hanem az egész nemzeté. A nép kulturális emelésének az irodalmi nyelv is egyik eszköze. Bernolák már annak a felvilágosodási szellemnek a tanítványa, amely akkoriban, német földről árasztotta el a szlovák tanult emberek világát s meghódította a fiatalságot. Herder és Hegel voltak a tanítók, tőlük tanulták a szlovákok a népi kultúra iránti szeretetet. A harmincas években a szlovák önállósodás igen erős- mértékben folyik: a pozsonyi líceum mellett már korábban szlovák irodalmi társaság alakult, melynek legismertebb vezére az a Stúr Lajos, aki később a szlovák önállósági törekvések legmarkánsabb egyénisége s a modern szlovák

nacionalizmus megalapítója lett. A szlovák nacionalizmus nyelvi és stiliztikai gyakorlatokból terebélyesedett erős fává. A fiatalok eleinte¹ népdalokat, mondákat, meséket gyűjtöttek -a falvakban. E gyűjtögető munkából nőtt ki a kulturális felemelés gondolata, melytől már csak egy lépés a politikai szervezkedés eszméje. Ez a politikai nacionalizmus eleinte nyelvi téren nyilatkozik meg. Stúrékat a bernolák nyelv nem eilégíti ki, mint ahogy kevésnek bizonyul a bernoláki nyelv klasszikus modorú kel-tőjének, Holly Jánosnak cyril-metód-szvatopluki romantikája is. Új normára van szükség a reformáció és az ellenreformáció nyelvi normája helyett és ez a középszlovák nyelvjárás.

A szlovák romantika a népért folytatott apró munka jegyében indult. Őtúr Hegei-tanítvány, de az elvont filozófia mellett rendkívüli gyakorlati érzék ék benne. Előtte már Kollár János is hirdette a szláv koncepciót, az Oroszországba vetett hitet. Štúr szerint minden szláv törzsnek saját erejéből kell elmélyítenie nemzeti egyéniségét, életét magának kell tökéletessé tenni. Ezért foglalkozik Stúr és iskolája a mindennapi élet gyakorlati tennivalóival: iskolareformával, az ifjúság nevelésével, könyvtárak állapításával, színházak, olvasókörok berendezéseivel, köicsönpénztárak, gazdasági egyesületek felállításával. A S túr-nemzedéknek ez a széleskörű gyakorlati irányú munkássága a nemzet egészére vonatkozott s valóban a romantika az az irány, amely eltünteti a szlovák nép kebelében az ellentéteket és a különböző helyi színezetű patriotizmusokból kialakítja a szlovák nemzeti öntudatot és az össz-szláv összetartozás érzését. Legfőbb eszköze ehhez az irodalmi népiség, mely a népdal szeretetében és felkarolásában nyilatkozik meg. A romantikát más nemzeteknél is jellemzi a nép felé fordulás, a szlovák romantika azonban, miközben a néphez közeledett, egyúttal a nemzeti lét kibontakozásának mai útjára is rálépett.

A szlovák nacionalizmus kibontakozása gyors ütemben folyt. A húszas években még a rendi nacionalizmus békéje honol Magyarországon, a 30-as évek hozzák meg a változást. 1836 április 24-én a pozsonyi szlovák ifjúság ünnepi kirándulást tesz a híres dévényi váromhoz. Ettől az évtől számíthatjuk a szlovák romantikus nacionalizmus kezdetét. Kollár és Holly romantikája át van hatva a történelmi szemlélettel és a nagy-szláv gondolattal. Nem tartott azonban sokáig, míg a népiség kultusza nemzeti mozgalommá nőtte ki magát. Samo Chalupka (1812—1883) hazafias költészetében a nemzeti romantika eszmevilága már támadó alakban jelentkezik (Mor ho!). Sládkovicznál a szlovák nép idealizálása a romantika népszerűtetére utal, míg Jankó Kral hányatott életével,

nyugtalan vérével példázza a romantikus hőst, aki nem tud belehelyezkedni a társadalomba. A szlovák romantika legnagyobb alkotásában, Ján Botto Jánosik halálában a szabadságeszme nyer legerősebb megfogalmazást. A szlovák romantika írói, költői, tudósai a német romantika világában mozogtak, Jena után Halle lett a szlovák ifjak kedvelt tanulóhelye, keletről pedig az orosz filozófia és költészet jutott el hozzájuk. Sládkovicznál azonban vannak magyar kapcsolatok is; a Detvanban felűnik az igazságos Mátyás király alakja. A mű hőstét, Mártont megpróbálták egybevetni Arany János Toldijával. Persze Sládkovicznál Puskinhatás is van. Mellette Jan Kalincák emelkedik ki a magyar társadalomhoz fűződő kapcsolataival. Restaurácia (1860) c. regénye jóval Mikszáth Kálmán előtt jóízű képekben érzékelteti a korabeli nemesség életét és a felvidéki nemesi társadalmi rend hagyományos erkölceit rajzolja; meg humoros színekkel.

Stúr és társai: Josef Miloslav Húrban és Michal Miloslav Hodza 1843-ban állapodtak meg a középszlovákiai nyelvjárásban, egy évre rá megalakult a Tatran könyvkiadó. 1845-ben Stúr megindította a „Slovenské Národné Noviny“-t mellékletével, az „Orol Tatranský“-val. 1846-ban indult meg J. M. Húrban szerkesztésében a szlovákság irodalmi folyóirata, a „Slovenské Pohlady“. Az irodalmi szervezkedést rövidesen politikai lépések is követték, amelyek hosszú időre eldöntötték a magyar-szlovák viszonyt. A negyvenes években, a szlovákság nyelvi harca már előtérbe került. 1842-ben a szlovákok Pesten szlovák tanszékot és szlovák nyelvű újságot kérnek. Kossuth Lajos szembehelyezkedik a szlovákok nyelvi követeléseiével, mert bennük a nemzetállam eszméjét látja veszélyben forogni. Wesselényi Miklós, 1843-ban kiadott Szózatában polgári jogokat, liberális alkotmányt követel a monarchia minden népe számára. Széchenyi István is észreveszi a nemzeti kérdés fontosságát. 1848-ban a szlovákok nyelvi egyenjogúsítást kérnek a kormánytól. A kitört szabadságharcban a szlovákok a bécsi kormány mellé álltak és fegyveresen szálltak szembe a magyar mozgalommal. Jelentőségét a mai szlovák történetírás sokra tartja. Az 1848—49-es szlovák félkelés mindenestre nagy politikai konzekvenciákkal járt a szlovákságra nézve. A szlovák intelligencia most már nyíltan szembehelyezkedett a magyar közfelfogással és bármikor hajlandónak mutatkozott nyelvi jogai megvédésére. A szlovák vezetők egy része a 48-as követelmények szellemében szervezkedett, míg egy másik csoport, az ú. n. fiatal szlovák iskola Budapesten keresett baráti kapcsolatokat a magyar államférfiaikkal. 1861 május 17-én a szlovákok Túrócszentmártonban gyűlést tartottak, mely-

ben memorandum formájában fejezték ki követeléseiket, ebben a memorandumban már területi autonómiát (okolie) követelnek maguknak. A memorandum természetesen nem vezetett eredményhez, de 1863-ban megnyílt Túrócszentmártonban a Slovenská Matica, a szlovákok legfőbb tudományos szerve. Az 1867-es kiegyezés után mégjobban elromlott a magyar-szlovák viszony, A nyelvi egyenjogúsításért folytatott harc ekkor már régen átlépte szűkebb kereteit és a keletről jövő szlávbarát irány szolgálatában állott. Ennek eredményéül a magyar kormány betiltotta a Maticát (1875 ápr. 6.), miután már előbb bezáratta a szlovákok három gimnáziumát (Nagyróce, Znióvárálja, Túrócszentmárton). A kormány a Matica vagyonából Nyitra székhellyel megalapította a Felvidéki Magyar Közművelődési Egyesületét, amelyet a szlovák intelligencia az első perctől kezdve ellenkezéssel fogadott, a magyarosítás eszközét látta benne. A harcnak nemcsak negatív eredményei teremték. Közben megszülettek a szlovákság többi kultúrszervei (Szent Adalbert Egyesület 1869, Zivena 1869), újságok indultak, ifjúsági körök működtek. A szlovák kultúrférfiak egyéni törekvéseiből kezdett kialakulni a szervezett szlovák kultúrélet. A szlovák intelligencia idősebb tagjai a 60-as években belefáradtak a síuri eszmékért folytatott harcokba és a konzolidált, békés gyakorlati kultúrmunka lehetőségeit taglalták. Hogy az ilyen békés kultúrmunkának megvolt a lehetősége, arra jó példa Pauliny-Tóth Vilmos, a magyar képviselőház szlovák tagja, aki 1866 óta a Matica alelnöke volt. Egész sor alkotás fűződik nevéhez: könyvnyomda részvénytársaságot alapított, takarékpénztárat és gimnáziumot szervezett meg, nagy munkát fejtett ki az evangélikus egyházi életben és a megyét bizottságokban. Legfőbb érdeklődése a nép felé fordul, de a stúri népnevelő demokratikus célzatot fenntartás nélküli hazafisággal egészíti ki. Olvasókörök, egyházi könyvtárak felállítását sürgeti, multságok, kirándulások megrendezését javasolja, dalárdákat, testnevelő egyesületeiket, szövetkezeteket tervez. Még a dalárdák szabályzatát, az olvasókörök házirendjét is elkészíti. A szlovákság ezeknek a terveknek a megvalósításához hamarosan hozzá is fogott. Megalakult a szlovák ifjúsági szervezet, megkezdte működését a könyvnyomda és kiadói tevékenységének programjába nemcsak politikai iratok, hanem gazdasági könyvek is kerültek, megalakultak a segélypénztárak és a szlovák könyv akadály nélkül terjedt a nép körében.

A múlt század második felének politikai küzdelmei közepette sem szakadtaik meg azok a szálak, amelyek a magyar és szlovák kultúrát össze-

kötötték. A romantika messzire irányította a szlovák irodalmat: messzire a múltba, egész a nagymorva birodalom mitológikus tájaira, és messzire a jelenben is, az ismeretlen szlovák néphez. Papok, tanítók, önzetlen műkedvelők irányítják a szlovák szellemi életet. Ők adják meg a korszak igazi jellegét, s ők fejezik ki leghívebben az eszméket is, amelyekért az intelligencia harcba szállt. Stúr nemzedékének legfőbb problémája a szabadság, elsősorban nyelvi, azután kulturális és végül politikai szabadság. Másik fő gondja az volt, hogyan lehetne a tudást célszerű módon eljuttatni a nép tömegeihez. A csirázó szlovák irodalom egy szűk réteg tulajdona, az írók szeretnék a népet is beavatni a műveltség áldásaiba. A nép kiművelésének eszméjét a romantika hozza, de a Stúr utáni realizmus valósítja meg. Amikor a Stúr utáni nemzedék lelkében az orosz koncepció vált úrrá, a szlovákság megfélemlődött nyugati kapcsolatairól és a magyarság felé is bezárul mindén út. A Stúr-féle program szigorú aszkézist jelentett minden vonatkozásban, a szellem fényűzését sem engedte meg. Stúr nemzedéke a maga erkölcsi absztinenciájában és moralizmusában tüntetett Sládkovic Mannája ellen; a szerelmi részletek túl ledéreknek tűntek fel előtte. A századvég legkiválóbb regényírója, Svetozár Húrban Vajansky is egész lényével az orosz megváltást sóvárogta, társadalmi regényeiben kegyetlen kritikát gyakorolt a szlovák nemesség felett, amely nem ébred nemzeti hivatására. Vajansky a legbefolyásosabb szlovák újságíró, a fiatalabb szlovák nemzedék nevelője, atyai irányítója. Akadtak azonban ebben a korban is megértőbb szemlélői a magyar kultúrának. Hviezdoslav Ország Pál (1849—1921) minden idők legnagyobb szlovák költője, egész életén át szoros kapcsolatban állott a magyar irodalommal, különösen annak rokonlelkű költőjével, Arany Jánossal. Hviezdoslav magyar vonatkozásait már részleteiben kimutatta a magyar és a szlovák irodalomtörténet. Szlovák részről; Bújnák Pál, a prágai és pozsonyi egyetem volt tanára egész könyvet szentelt annak a hatásnak, amelyet Arany János gyakorolt a szlovák költőkre, köztük Hviezdoslavra. Hviezdoslav gimnáziumi tanulmányait Miskolcon kezdte, ahol Petőfi eszméit szívta magába, mint középiskolás (fiák magyarul verselt és a magyar nyelvet haláláig nem felejtette el. Sokat fordított magyar költőktől, elsősorban Arany Jánosból, akinek merengő természete sokban hasonlít az ő jelleméhez. Az életnek éppen olyan idillikus, csöndes megfigyelője, mint Arany, hőseit ő is realiztikusan rajzolja meg és a lelki élet titkaiban bűvárkodik. Az irodalomtörténetesek pontról-ponfra kimutatták már a két költő műveiben található közös motívumokat s e közös mozzanatok alapján bátran beszélhetünk a

két költőnagyság lelki rokonságáról. E rokonság semmit sem von le Hviezdoslav eredetiségéből. A magyar szellem a világirodalmi hatások mellett lelkének alkotórésze maradt haláláig. Magyar részről is elismeréssel fogadták Hviezdoslavnak ezt a pozitív magatartását, a Kisfaludy Társaság tagjává választotta. Hviezdoslav fordította le szlovákra Madách Imrének „Az ember tragédiája“-t (először adták elő Pozsonyban 1926-ban), Arany balladáit, Petőfi számos versét. A néphez való mély ragaszkodása költői programjában is megnyilvánul s e programra teljesen megegyezik az Arany—Petőfi-féle népi realizmus céljaival.

Hviezdoslav magyar vonatkozásai nem állnak elszigetelten a világháború előtt. A szlovák értelmiség magyar hatásokkal gazdagodott. Sokan a magyar egyetemeken szereztek diplomájukat és a magyar középiskola is rajtuk hagyta nyomait. A fiatal szlovák intelligencia egyre nagyobb számban kereste fel a prágai egyetemet, ahol Masaryk Tamás befolyása alá kerül. 1898-ban indult meg Prágában a „Hlas“ c. folyóirat, mely a csehszlovák nemzeti egység gondolatára építve új munkamódszert iparkodott megvalósítani a szlovákság kulturális szervezkedésében. A szlovákság agilisabb szervezkedése során Hodza Milán 1903-ban megindítja Budapesten a Slovensky Tyzdennik-et. A világháború a szlovákokat a csehek oldalán találta. A magyar kapcsolatok ezután már inkább csak szűkebb kulturális téren jutottak szóhoz. A csehszlovák állam egység során a hivatalos tudomány mindén téren a cseh összefüggéseket kutatta és a csehszlovák hagyományokat iparkodott felfrissíteni. A magyar-szlovák viszonyban 1918 után törés következett be, de a politikai ellentétek nem tudtak annyira megerősödni, hogy végérvényesen útját állják a két nép szellemi találkozásának. A magyar-szlovák kapcsolatok minden hivatalos sugallatú ellenpropaganda mellett is fejlődtek. A csehszlovák államban felnevelkedő fiatal nemzedék szent kötelességének tartotta a hídverést a két nép között.

A szlovákoknak a magyarság iránt tanúsított érdeklődése 1918 után főleg irodalmi vonatkozású. Már a háború előtti szlovák szellemi életben is akadtak, akik nem osztották Vajanskynek a magyarokról táplált nézeteit. Így a szlovák irodalom kitűnő realista elbeszélője, Kukucin Márton a háború előtt írott regényeiben kiegyensúlyozott, idilli világot tár olvasói elé, melyben a szlovákság egyszerű gyermeke zavartalanul éli világát. Hviezdoslav is át volt hatva, ha nem is a nemzet, de a költők találkozásának gondolatától. Ennek bizonyítéka az a vers, mellyel a világháború előtt (1910-ben) Ady Endrét köszönti. Ady a Magyar jakobi-

nus dala c. versében azt írta, hogy: „Magyar, oláh, szliáv bánat mindigre egy bánat marad. Hiszen gyalázatunk, keservünk ezer év óta rokon, Miért nem találkozunk süvöltve Az eszmebarrikádokon?“ Hviezdosíav a magyar költőnek Dozvuky c. versében válaszolt („Sloven&ké Pohlady“, 1910. 4. f. 207. L), jelélül annak, hogy a dunai népek találkozásának eszméje benne is megfogant:

„Igen, te heroldja a derűsebb időknek,
vágyunkból váljék erős akarat,
vágyunkból, mely az elárvultak vágya; —
Mert tényleg közös bánat tép bennünket,
nyomorúságunknak csak a neve más.’

Ady hatása a háború utáni fiatal szlovák költőnemzedékre jelentős. Erre a hatásra Rudolf Uhlár szlovák irodalomtörténész hívta fel a figyelmet s egyben megpróbálta a hatás okait is felfedni. Az a tény — írja —, hogy a magyarokkal közös történelmünk, közös sorsunk volt, elli atározóbb jelentőségű művelődési és irodalmi viszonyaink szempontjából, mint valamely rokonérzésünk szláv testvéreink iránt. A közös tárgyi, személyi, történeti és irodalmi hagyomány világos. Hviezdosíav mellett Krcméry István már a világháború alatt elkezdí Ady verseit szlovákra fordítani, majd a világháború után fordítói munkássága kiterjed Vörösmartyra is és 1925-ben a szlovák költészet legszebb darabjait fordítja magyarra s ad ki belőlük antológiát. Az Ady-kultusz egy időben olyan erősnek mutatkozott a szlovák lírában, hogy egyesek már-már féltetni kezdték a szlovák irodalom önállóságát. Igen jelentős tény a két nemzet kultúrérntkezése szempontjából, hogy Ady Endre költészete ihlette meg elindulásakor a modern szlovák líra legkiválóbb egyéniségét, Emil Boleslav Lukacot is. A szlovák költészetnek ez a kiválósága nem Ady-epigon, bár Adynak és a mai magyar lírának a szeretete nagyban jellemzi egész munkásságát. Újból és újból visszatér Adyhoz. Előbb a dekadencia vádjától védi meg a költőt („Ady a. dekadencia“, Bratislava, 1934), majd hozzálát Ady verseinek fordításához és e fordításai-ból egy kisebb kötetre való költeményt meg is jelenít „V mladých srdciach“ (Ifjú szívekben) címmel. Jelentős vállalkozása az a szlováknyelvű antológia, melyet „Na breihu ciernych vód“ (Fekete vizek partján, Bratislava, 1943) címmel Szalatnai Rezsővel állított össze s amelyben a modern magyar líra. vonul íe\ szemelvényekben a szlovák olvasó előtt. A fordítás a legkiválóbb szlovák költők: VI. Roy, V. Beniák, J.

Smrek, Lukác, Rázus munkája. A kötet előszavában Lukác bátran síkra száll a magyar-szlovák kultúrérntkezés szükségessége mellett.

A kölcsönös kapcsolatkeresésnek irodalmi téren már a 30-as években komoly eredményei mutatkoztak. Főleg magyar részről történtek lépések. A szlovák irodalom nem egy jeles alkotását látjuk viszont magyar tolmácsolásban. A régebbi nemzedékből Schöpflin Géza 1926-ban Hviezdoslavniak „A csász felesége“ c. verses főművét fordítja le, Kukućin-nak „A Pretur-ház“ c. nagy regénye Farkas István fordításában jelenik meg (1935), Jankó Jesensky „Egyenlőség“ c. satirikus regényét pedig egyenesen Budapesten adják ki Gogolák Lajos fordításában. Megszólal a legtehetségesebb fiatal szlovák regényíró, Milo Úrban is magyarul „Az élő ostor“ c. háborús munkájával. Feltűnést keltenek Darvas János sikerült versfordításai („Högyország hangja“, Kassa, 1934). A magyarországi kiadók is érdeklődnek a szlovák irodalom alkotásai iránt. Anton Straka budapesti csehszlovák követségi attasé körül egész kis írói csoport szorgoskodott a cseh és szlovák költők verseinek átültetése körül és viszont Prágában cseh költők állítottak össze vele egy antológiát. Illyés Gyula, József Attila, Komlós Aladár nevét találjuk a fordítók között. így jelenik meg Budapesten a „Cseh és szlovák költők antológiája“, melyet követ a Gogolák Lajos és Rády Elemér által összeállított „Szlovák elbeszélők antológiája“ (Budapest, 1936). A felvidéki lapok bőségesen közlik a szlovák írók munkáit, fordítanak és ismertetnek. A fiatal magyar tudósnemzedék is nagy figyelmet szentel a szlovákság kulturális kérdéseinek, számos cikk, tanulmány foglalkozik a szlovákság kultúrájával. Különösen Farkas István, Gogolák Lajos, Kemény Gábor, Szalafcnai Rezső, Sziklay László, Vájlok Sándor munkássága érdemel figyelmet. A szlovák írók közül Lukacon kívül Stefan Krcméry, Valentini Beniak, Vladimír Roy és Alzbeta Göllner fordításai, tanulmányai emelkednek ki. Göllner Eötvösről írt terjedelmes könyvet és Móricz Zsigmondot, Szabó Dezsőt, Kosztolányi Dezsőt fordította szlovákra. A közeledés munkába nem akad meg 1938 után sem és folyik a mai napig is. Lassan a modern magyar irodalom komoly értékei is megszólalnak szlovák nyelven a hígabb művek lefordításai után. E. B. Lukacé a főérdem. Wass Albert „Farkasverme“ után Krúdy Gyulát és Zilahy Lajost szólaltatta meg szlovák nyelven, kitűnő fordításban, Lúdo Zúbek Nyíró József „Uz Bencé“-jét ültette át. A szlovák folyóiratok közül a Ján Smrek szerkesztésében megjelenő „Elán“ és E. B. Lukac iapja, a „Tvorba“ közölték rendszeresen magyar költők verseit a legkiválóbb szlovák írók tolmácsolásában. Ilyen Sziklay László irodalom-

történeti kísérlete (A szlovák irodalom, Budapest, 1942) és az Új Magyar Múzeum. A magyar folyóiratok közül több foglalkozott állandóan szlovák kérdésekkel. A tudomány szűkebb berkeiben is folyik a közös múlt hagyományainak felkutatására irányuló munka.

A legújabb tudományos kutatások sok új adatot hoznak felszínre a magyar-szlovák együttélés mákjából és bizonyára hozzá fognak járulni ahhoz, hogy ezt a kérdést a maga történeti fejlődésében szemlélhessük. Kétségtelen, hogy az elmúlt évtizedek ilyen irányú munkája máris sok fényt derített a magyar-szlovák együttélés homályos részeire, bár ugyanakkor a vita magvát is elvetette. Az egyes történeti korszakok alapos forráskutatásai mellett a jövő tennivalóinak középpontjában a népismeret összehasonlító feladata áll.

Kovács Endre